

Lagöversättning –

texter, institutioner och personer i samspel

LIESELOTT NORDMAN

I sin doktorsavhandling *Lagöversättning som produkt och process. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland* studerar Lieselott Nordman den lagöversättningsprocess som svenska lagar i Finland genomgår från första utkast till slutlig lag. Hon har framförallt koncentrerat sig på att se på vilka revideringar som görs och varför. Hon närmar sig översättningsprocessen utgående från översättningarna, personerna som arbetar med översättningarna och de olika institutionerna som deltar i arbetet; Statsrådets translatorsbyrå, Justitieministeriet och riksdagen. Här presenterar hon sin avhandling.

Vad är det egentligen som sker med en lagtext från första utkast till slutlig lag, och varför? Det var den övergripande frågeställningen för min doktorsavhandling om översättning av svenska lagtexter i Finland. Eftersom jag själv under en tid arbetade som översättare vid Statsrådets translatorsbyrå och då var en länk i den långa kedja som leder fram till den färdiga lagtexten, visste jag att en hel del sker under översättningsprocessens gång, men jag var intresserad av att veta mera exakt vad som sker, och framför allt varför det sker.

Lagspråket hör till de mest omdiskuterade fackspråken. De flesta av oss har en klar uppfattning om vad som utmärker lagspråket, oberoende av om vi någonsin har öppnat en lagbok eller surfat runt i elektroniska författningssamlingar. Framför allt brukar det karaktäriseras som krångligt, byråkratiskt, omöjligt att förstå med komplicerade meningar och svåra och ålderdomliga uttryck. Och många tycker att det ju egentligen inte är en texttyp som de direkt kommer i kontakt med. Men plötsligt håller vi broschyren om föräldrapenning, byggnadsrätt eller arvsrätt i vår hand och så finns den där, lagtexten som både refereras och citeras. Senast då inser vi att vi alla någon gång möter lagtexter i någon form. Att lagtexter endast skulle ha juristen som mottagare är sedan länge förlegat. Utöver de jurister och tjänstemän som ska tillämpa lagar i sitt arbete har lagtexter även lekmannen som mottagare. Lagtexter ska därför skrivas på ett språk som i princip alla kan förstå.

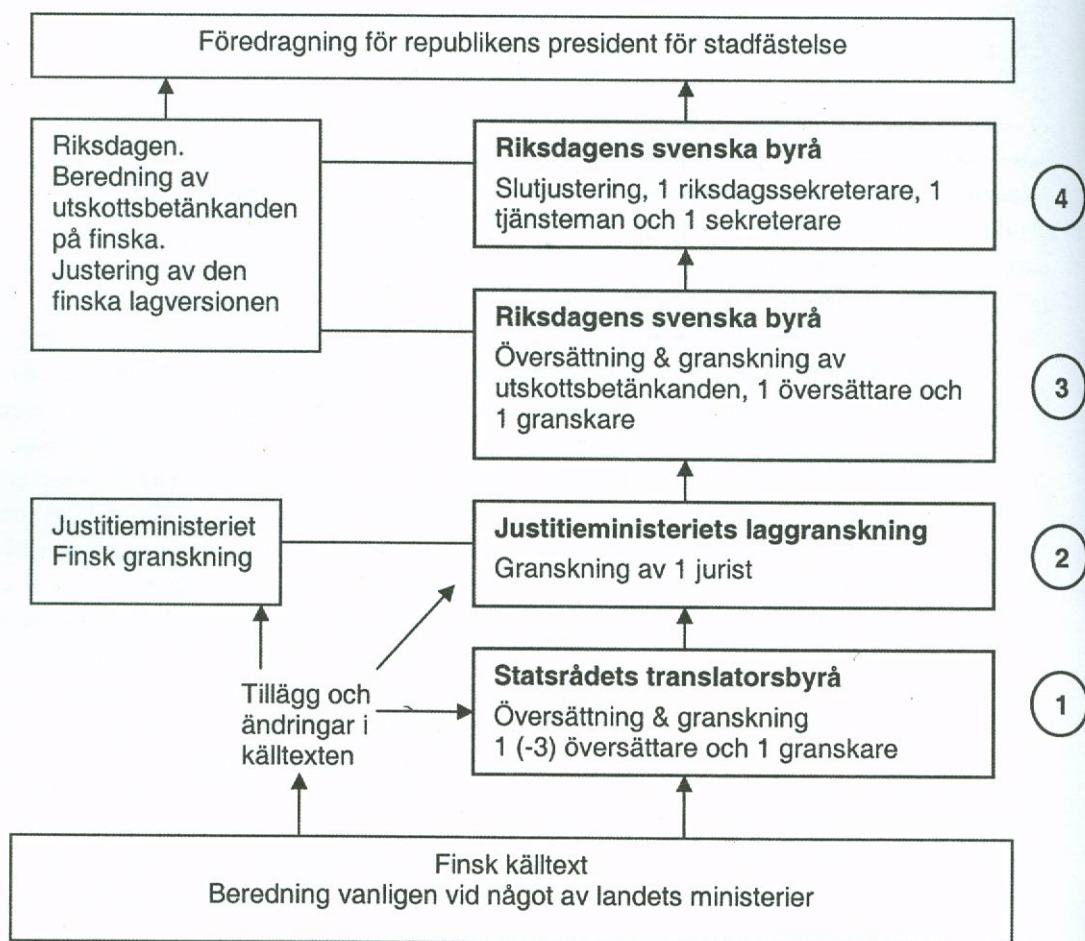
Tidigare forskning som gjorts om juridiskt språk och författningsspråk har alla haft gemensamt att det är den slutliga lagtexten som studerats, utgående från ett fackspråksperspektiv, ett genreperspektiv, ett rättslingvistiskt perspektiv eller ett allmänt språkligt och juridiskt perspektiv. Det som jag intresserat mig för är i stället den

översättningsprocess som leder fram till den slutliga lagtexten. Den här processen är både omfattande och unik i många avseenden, både i jämförelse med andra översättningsprocesser generellt och i jämförelse med andra juridiska översättningsprocesser. Unikt är framför allt dess omfattning och dess utformning som en klar kva-

litetskontroll, både i språkligt och juridiskt avseende. Den process jag studerat omfattar fyra granskningar vid de tre institutionerna Statsrådets translatorsbyrå, Justitieministeriets laggranskningsenhet och riksdagens svenska byrå (se figur 1).

I Finland har lagar översatts från finska till

Figur 1. Översättningsprocessen för svenska lagtexter i Finland.

svenska sedan 1906 och därmed har vi en lång tradition av finsk-svensk lagöversättning i vårt land. Under de senaste drygt 20 åren har man arbetat aktivt för ett klarare och mer begripligt svenskt lagspråk, framför allt genom Statsrådets svenska språknämnd, som tillsattes permanent 1988. Ett av de konkreta resultaten av detta arbete är handboken *Svenskt lagspråk i Finland* (SLAF), vars senaste upplaga är från 2004. En stor del av det som står i SLAF har som mål att göra det svenska lagspråket i Finland inte bara korrekt utan också klart och förståeligt.

Revideringsskedets roll vid skrivande och översättning har uppmärksammats allt mer under senare år då skrivande och översättning börjat ses som en social aktivitet, i vilken flera personer deltar och tillsammans skapar en text. Då det gäller professionellt översättande innefattar revideringsfasen ofta någon mer person utöver skribenten/översättaren. Bilden av den ensamma översättaren i sin kammare är framför allt för den institutionella översättningen sedan länge förlegad. I dag utmärks institutionell översättning i stället av teamarbete, ofta i s.k. multiprofessionella team. För lagöversättning består det multiprofessionella teamet av jurister och (framför allt) språkvetare, där juristerna arbetar som granskare och språkvetarna som översättare.

Undersökningen

Min doktorsavhandling *Lagöversättning som produkt och process* består av tre delstudier. I de två första delstudierna studeras revideringarna utgående från typ enligt en allmängrammatisk kategorisering och relateras till olika normer för lagöversättning. Därefter ställs de i relation till de olika institutionerna och granskningarna; vilken typ av revideringar görs vid vilken institution och vilka normer följs vid de enskilda granskningarna? I den tredje delstudien fokuseras institutionernas, översättarnas och granskarnas arbetspraktiker och arbetsorganisering.

Materialet för min undersökning består av ett textmaterial som omfattar reviderade versioner av 8 lagpropositioner från 2001 och 2003, och av enkäter som besvarats av översättare och gran-

skare vid de tre institutionerna. Enkäten omfattade totalt 87 frågor. Frågorna gällde bland annat vilken normsyn institutioner och individer företräder enligt sin egen åsikt utgående från hjälpmedel och källor i arbetet, hur den institutionella kommunikationen ser ut och hur den påverkar samarbetet under översättningsprocessen. Enkätstudien utfördes vid årsskiftet 2005–2006.

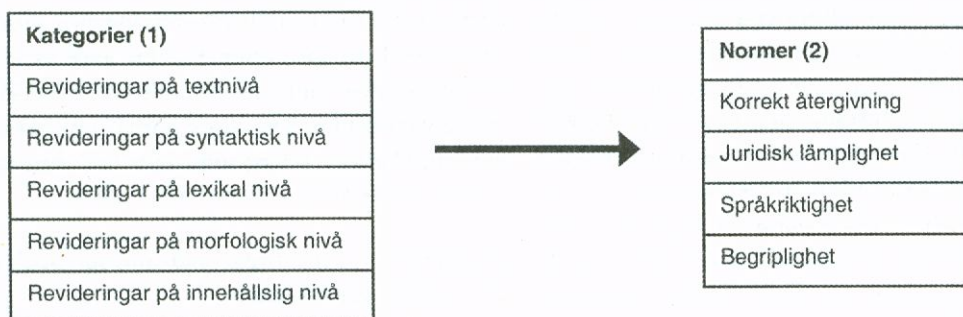
Texterna – revideringar och normer under översättningsprocessen

I de lagtexter jag studerat har det gjorts sammanlagt 1 118 revideringar, vilket motsvarar 9 % av hela textmassan. Det här har jag tolkat jag som en relativt stor procentuell andel. För att studera de revideringar som görs i de olika versionerna av lagöversättningarna under processens gång har jag utarbetat och tillämpat en tudelad modell som både utgår från vilken nivå i texten revideringen görs på och från vilka normer som revideringen följer (se figur 2 på s. 14). Kategorierna och normerna bygger i hög grad på rekommendationer som ges i handboken SLAF, men också på översättningsteoretiska perspektiv på skillnader och likheter mellan käll- och måltext. Den första delen av modellen utgörs av kategorierna *revideringar på textnivå, syntaktisk nivå, lexikal nivå, morfologisk nivå och innehållslig nivå*. De normer jag ställt upp i modellen är *juridisk lämplighet, korrekt återgivning, språkriktighet och begriplighet*.

Det är viktigt att framhålla att revideringar primärt inte görs för att korrigera fel, eller för att göra översättningen entydigt "bättre". I stället görs revideringar framför allt för att olika normer följs och prioriteras. I praktiken innebär det att normer kan vara konkurrerande. Framför allt för en genre och texttyp som lagtexter, är potentiella konflikter möjliga mellan den mer "gammalmodiga" normen juridisk lämplighet, med vikt vid tradition och etablerade sätt att uttrycka sig, och språkvårdens mer "progressiva" normer språkriktighet och begriplighet (se figur 3).

I de undersökta propositionerna visade det sig att revideringar görs på alla nivåer i texten, även om det är de syntaktiska och lexikala revidering-

Figur 2. Analysmodell för revideringar gjorda i versioner av de undersökta lagtexterna.

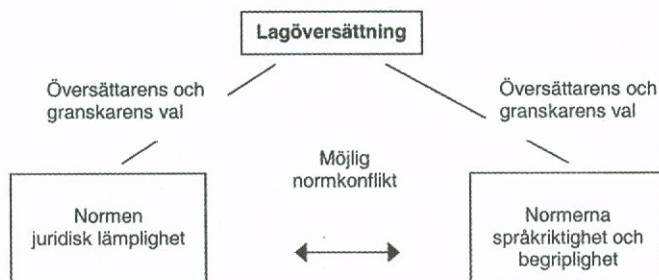

arna som dominerar. Många av dessa revideringar kan direkt knytas till de utmärkande dragen för juridiskt språk och omfattar flera av de fenomen som språkvården diskuterat och gett rekommendationer om. Bland annat görs flera revideringar av nominaliseringar, intressant nog nästan lika mycket i båda riktningarna. Om *observera* ändras till *bedriva observation* eller tvärtom, beror på vilken norm översättare och granskare väljer att följa. Är det den enkla verbformen *att observera*, så följs normen språkriktighet och begriplighet, är det däremot den nominaliserade formen *bedriva observation* är det normen juridisk lämplighet med vikt vid tradition som prioriteras. Nominaliseringar av det senare slaget hör till de former som redan Erik Wellander av-

råder från i *Riktig svenska* (1941), och även handboken *Svenskt lagspråk i Finland* ställer sig kritisk till. Trots det existerar de fortfarande i lagtext, och framför allt i s.k. ändringslagar, lagar där endast en del av lagtexten ändras. I sådana lagar kan det upplevas svårt att föra in *observera*, om det på andra ställen i samma lagtext står *bedriva observation*. Ett sätt att undvika den problematiken vore att följa Sveriges exempel och se över och modernisera äldre lagar i sin helhet då någonting ändras i dem, i stället för att endast föra in ändringarna i lagtexten utan att göra något i de delar av texten som inte berörs av ändringen.

På lexikal nivå görs revideringar framför allt av allmänord, men inte lika mycket av termer och specialord. Det här visar hur etablerat det fin-

Figur 3. Möjlig normkonflikt mellan normen juridisk lämplighet och normerna språkriktighet och begriplighet vid lagöversättning.

landssvenska lagspråket är och att det inte finns några större problem då det gäller att översätta terminologi korrekt. Intressant är ändå att det bland revideringar av allmänord skymtar fram en personlig preferens då valet står mellan två mer eller mindre likvärdiga alternativ. Kanske för att det här finns utrymme för en viss kreativitet och personlig prägel. Ska vi till exempel skriva att vi forskar *i* eller forskar *om* någonting, görs något *med undantag av* eller *med avvikelse från* och när är det egentligen som *enligt*, *i enlighet* med eller *i överensstämmelse med* är att föredra? Bland den här typen av lexikala revideringar kan även det jag kallat *revideringskedjor* uppstå, det vill säga att samma textfragment (t.ex. ett ord) ändras upprepade gånger åt olika håll under de olika granskningarna.

Ett intressant resultat är att revideringarna inte minskar under processens gång – många revideringar görs vid alla granskningar. Inte heller är det möjligt att iaktta någon explicit arbetsfördelning mellan granskningar, så att en granskning skulle fokusera till exempel den korrekta återgivningen medan en annan skulle fokusera språkriktighet och begriplighet. I stället gör alla institutioner och granskningar allt. De olika textversionerna ses snarast som separata institutionella produkter, i stället för en för alla institutioner gemensam lagtext.

När det kommer till vilka de dominerande normerna vid lagöversättning och laggranskning är, visar det sig att vid samtliga institutioner och granskningar är normerna juridisk lämplighet (34 %) och korrekt återgivning (30 %) dominerande, följt av språkriktighet (21 %), även om smärre skillnader finns mellan institutionerna då olika nivåer i texten beaktas. Att normen språkriktighet representerar 21 % av samtliga revideringar pekar tydligt på en medvetenhet om språkvårdens rekommendationer. Begriplighet som norm är däremot representerad i mycket liten utsträckning bland revideringarna, endast 4 %, även i de lagar som direkt har lekmanen som mottagare.

Den enkätbaserade studien – institutioner och individer

Den enkätbaserade studien besvarades av 21 personer vid de tre institutionerna. En viktig aspekt av enkätstudien var att institutionerna och personerna vid dem fick sina röster hörda i undersökningen. Bland de frågor som jag ville få svar på fanns vilken normsyn institutioner och individer företräder utgående från de hjälpmedel de använder, och hur den kommunikativa situationen ser ut inom och mellan institutioner. Den första frågan hänger direkt samman med vilka normer som styr och följs i arbetet och kan kopplas till de revideringar som görs. Den senare är betydelsefull med tanke på enhetlighet under översättningsprocessen och är intressant utgående från ett organisationsteoretiskt perspektiv på institutionell översättning.

Institutioners och individers normsyner

Alla respondenter och institutioner anser både den elektroniska författningssamlingen *Finlex*, och handboken *SLAF* höra till viktiga och normativt starka hjälpmedel i arbetet, även om *SLAF* placerar sig lägre ner i rangordningen vid riksdagen än vid de två andra institutionerna (se tabell för placering av hjälpmedel enligt viktighetsgrad på s. 16).

Då grupperna studeras var för sig visar det sig ändå att granskare placerar rent juridiska hjälpmedel (lagboken, *Finlex*) både som viktigare och normativt starkare källor än språkliga hjälpmedel, medan översättarna placerar handboken *SLAF* och allmänt språkliga källor högre både i viktighetsgrad i avseende på normauktorit.

Men även inom grupperna finns en del skillnader. Översättarna vid translatörbyrån anser nästan alla att *SLAF* har högst normauktorit, medan översättarna vid riksdagen ger en mer varierad bild och framför allt placerar olika sverigesvenska källor högt (t.ex. *Svarta listan* och *Svenska skrivregler*). Det här innebär att normsynen och normprioriteringen inte är helt enhetlig. Det finns också skillnader i avseende på hur institutioner och respondenter placerar källor enligt viktighetsgrad å ena sidan, och normauktori-

Statsrådets translatorsbyrå (TB)	Justitieministeriet (JM)	Riksdagens svenska byrå (RD)
Finlex SLAF Internet Ordböcker	Finlex SLAF Finlands författningssamling Ordböcker Internet	Internet Finlex Ordböcker SLAF Lagboken

Hjälpmedel enligt viktighetsgrad.

tet å andra sidan. Till exempel placerar sig Finlex inte lika högt i avseende på normauktoriteten som i avseende på vitkighetsgrad. Auktoritativt rankas Finlex på allt mellan första och fjärde plats (efter SLAF) och en del respondenter väljer att inte alls ta med Finlex i rangordningen.

Den kommunikativa situationen

Den kommunikativa situationen visar sig fungera bäst inom den egna institutionen och inom den egna gruppen (översättare eller granskare). Institutionellt är ändå Justitieministeriet, som steget mellan translatorsbyrån och riksdagen, en knutpunkt med kontakt med båda de andra institutionerna. Kontakten mellan translatorsbyrån och riksdagen är däremot mindre frekvent, även inom grupperna. Majoriteten av respondenterna efterlyser också mer kontakt med de andra institutionerna. De flesta översättare både vid translatorsbyrån och vid riksdagen efterlyser vidare mer respons på sina översättningar, men även granskare efterlyser mer respons från översättarna. Det finns alltså ett klart behov av ökad kommunikation mellan både individer och institutioner. Ett problem med en bristande kommunikation ser jag framför allt vara att det gör det svårare att förenhetliga processen så att alla, i mån av möjlighet, kunde arbeta enligt samma normpriori-

teringar. Eller åtminstone känna till vilka normprioriteringar övriga institutioner och personer i översättningsprocessen arbetar efter.

Kvalitetskontroll viktig för rättssäkerheten

Sammanfattningsvis kan konstateras att det sker väldigt mycket med våra lagtexter innan de återfinns i våra lagböcker. De svenska lagtexterna genomgår en omfattande kvalitetskontroll innan de är färdiga. Lagspråkets starka kombination av tradition, form och funktion ställer ändå särskilda krav som leder till att översättare och granskare hela tiden måste ta ställning till de olika normer som styr lagspråket. Alldeles klart är att lagöversättning är en social aktivitet, en kollektiv arbetsprocess mellan personer och institutioner. Framför allt är arbetet inom grupperna (översättare och granskare) inom den egna institutionen ganska aktivt, medan det mellaninstitutionella samarbetet är mer fragmentariskt. Det innebär att institutionellt teamwork i praktiken inte nödvändigtvis följer teorins syn på teamwork. Det behöver inte vara så att alla personer konkret samarbetar med varandra regelbundet.

Kommunikation har ändå otvivelaktigt betydelse vid institutionell översättning som svensk lagöversättning i Finland. Inom organisations teorin framhålls betydelsen av god kommunika-

tion för att den ökar insikten och motivationen hos arbetstagarna, vilket leder till en större vilja till utveckling och ger ökade kunskaper, vilket vidare leder till en bättre förmåga till problemlösning och helhetssyn. Det här gäller inom alla organisationer, och sålunda också för allt institutionellt skrivande och för all institutionell översättning. En fungerande kommunikation skapar en samhörighetskänsla mellan individer och institutioner och en fungerande mellaninstitutionell kommunikation ökar enigheten mellan individer och institutioner. En brist på insyn i arbetet vid andra institutioner än den egna gör det i stället svårt att arbeta efter gemensamma normer och principer.

För den svenska lagöversättningen i Finland har det skett en del på det här området efter att min undersökning gjordes. Bland annat finns

planer på mer organiserade sammankomster och ett mer utvecklat responssystem. Det är mycket välkommet, inte minst för att både översättare och granskare efterlyser detta i den enkätundersökning jag genomförde. Ett led i en ökad insyn och enhetlighet är också planerna på att skapa en gemensam termbank för de olika institutionerna.

Den omfattande kvalitetskontroll som översättningsprocessen för svenska lagtexter i Finland är och det arbete som resulterat i bl.a. SLAF har ett stort värde inte minst i avseende på demokrati och rättssäkerhet. Därför är nyheten som nådde oss i mars i år, om att en omstrukturering inom riksdagen kan hota verksamheten vid riksdagens svenska byrå, skrämmande. Låt oss hoppas att hotet inte blir verklighet. I annat fall är riskerna stora att kvaliteten på våra svenska lagtexter blir sämre och därmed rättssäkerheten lidande.

Lieselott Nordman är assistent i nordiska språk vid Helsingfors universitet och timlärare i svenska på Hanken och juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet. Hon disputerade i mars 2009 på doktorsavhandlingen *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. (Nordica Helsingiensia 16, Helsingfors universitet, Helsingfors). Hon arbetade 2000–2001 som översättare vid Statsrådets translatorsbyrå. Hennes doktorsavhandling kan köpas från Nordica, Helsingfors universitet. Avhandlingen finns också i elektronisk form på adressen <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5317-7>.

Källor

Bhatia, Vijay K. 1997. Translating legal genres. I: Trosborg Anna (red.): *Text typology and translation*. Benjamins. Amsterdam/Philadelphia. S. 203–214.

Erikson, Peter, 1998. *Planerad kommunikation. Om information som konkurrensmedel*. Liber. Malmö.

Landqvist, Hans, 2000. *Författningssvenska. Strukturer i nutida svensk lagtext i Sverige och Finland*. Nordistica Gothoburgensia 22. Göteborg.

Mattila, Heikki E.S., 2002. *Vertaileva oikeuslingvistiikka*. Kauppakaari. Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki.

Nordman, Lieselott, 2009. *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. Nordica Helsingiensia 16. Helsingfors universitet. Helsingfors.

Nordman, Marianne, 1984. Om juridisk svenska. I: *Svensk Juristtidning* 69. S. 955–968.

Palmgren, Sten, 1995. Lagspråk i förändring. I: *Språkbruk* 1995:3. Forskningscentralen för de inhemska språken. S. 3–7.

Wellander, Erik, 1941. *Riktig svenska. En handledning i svenska språkets vård*. Norstedts. Stockholm.